

Hüseyin Artıkoğlu

*Texnika elmləri
namizədi, dosent
SOYDAŞ İctimai
Birliyinin Məsələt
Şurasının üzvü*

(əvvəli ötən sayımızda)

Bütün bu deyilənlər Turanın iqtisadi alt yapısını təşkil edəcək infrastruktur və kommunikasiya layihələri kimi gözəndən keçirilməlidir. Bu baxımdan Bakı-Tiflis-Qars (BTQ) dəmir yolunun önəmini də xüsusi qeyd etməmiş lazımdır.

30 Oktyabr 2017-ci il tarixində istismara verilmiş bu dəmiryolu xətti Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərindən başlayaraq, Gürcüstanın paytaxtı Tiflis və Axalkələk şəhərlərindən keçərək, Türkiyənin Qars şəhərinə uzanır. Layihənin məqsədi Türkiyə və Azərbaycanı (beləliklə Mərkəzi Asiya və Çini Avropa ilə) dəmiryolu vasitəsilə birləşdirməkdir. Bir sözlə, bu dəmiryolu təkcə Azərbaycanla Türkiyəni birləşdirmiş, eyni zamanda Çin - Orta Asiya - Qərbi Asiya (CCWAEC) marşrutunun önəmli bir parçası kimi çıxış edir. BTQ-nin işə düşməsi ilə Asiyadakı məhsulların Avropaya çatdırılması 15 gün kimi qısa bir zamanda həyata keçirilə bilər. Mincivan-Naxçıvan-Qars yolu işə düşdükdən sonra isə məsafə önəmli dərəcədə azalacaqdır.

Turanın iqtisadi alt yapısını təşkil edəcək infrastruktur və kommunikasiya layihələrindən biri də Yavuz Sultan Səlim körpüsüdür. Adını doqquzuncu Osmanlı sultanı və ilk Türk-İslam xəlifəsinin adından alan və boğazın şimal tərəfində inşa edilən Yavuz Sultan Səlim körpüsü və ya Üçüncü Boğaz körpüsünün bir ucu Avropa tərəfindəki Sarıyerin Garipçe məhəlləsində, digər ucu isə Anadolu tərəfindəki Beykozun Poyrazköy bölgəsində yerləşir.

Sözgedən körpü Boğazda yerləşən əvvəlki iki körpünün günün müəyyən vaxtlarında yaşanan həddindən artıq intensivlik üzündən tam xidmət göstərə bilməməsi səbəbiylə inşa edilib.

Çindən Avropaya qədər uzanan və eyni zamanda qurulmaqda olan Turanın iki can damarından birini təşkil edən Çin - Orta Asiya - Qərbi Asiya (CCWAEC) marşrutunun başqa bir önəmi də onun həm də hazırda Çinin tərkibində olan Şərqi Tür-

Silk Way) formalaşdırmaqdır.

Turanın siyasi alt yapısını təşkil edəcək qurumlar onun iqtisadi alt yapısını təşkil edəcək infrastruktur və kommunikasiya layihələri qədər önəmlidir və bu sırada əsas 2009-cu ilin 3 oktyabrında Naxçıvan şəhərində qoyulmuş Türk Kəneşinin, başqa sözlə Türk Şurasının adını çəkməliyik.

Türk Şurasının üç mərkəzi var. Bunlar İstanbul, Bakı və Astanadır. İstanbul inzibati mərkəzdir. Bakı Parlament Assambleyasının mərkəzi, Astana isə Türk Akademiyasının mərkəzidir.

Turan qurulduqdan sonra ilk

həyata keçirilir.

Təşkilat struktur etibarını iki komitəyə bölünüb: Mədəniyyət və incəsənət tədbirlərinin birgə keçirilməsi üzrə Komitə, inzibati və hüquqi təmsilçilər üzrə Komitə. TÜRKSOY təşkilatının əsas məramları aşağıdakılardır:

- Türk dilində danışan xalqlar, ölkələr və etnik qruplar arasında mədəni əlaqələrin inkişaf etdirilməsi;
- Türk mədəniyyəti nümunələrinin araşdırılması, öyrənilməsi, qorunması və dünyaya çatdırılması;
- Türk xalqlarının mədəniyyətində tarixi, siyasi və coğrafi səbəblərdən və xarici ölkələrin təsiri altında yaranmış fərqləri aradan qaldırılması;

yətlərinin bütün dünyaya tanıtılmasına və s.

Sözü gedən qurumun, eləcə də mərkəzi Astanada yerləşən Türk Akademiyasının qarşısında duran əsas məsələlərdən biri ortaq Türk dili və ortaq Türk əlifbasını formalaşdırmaqdır.

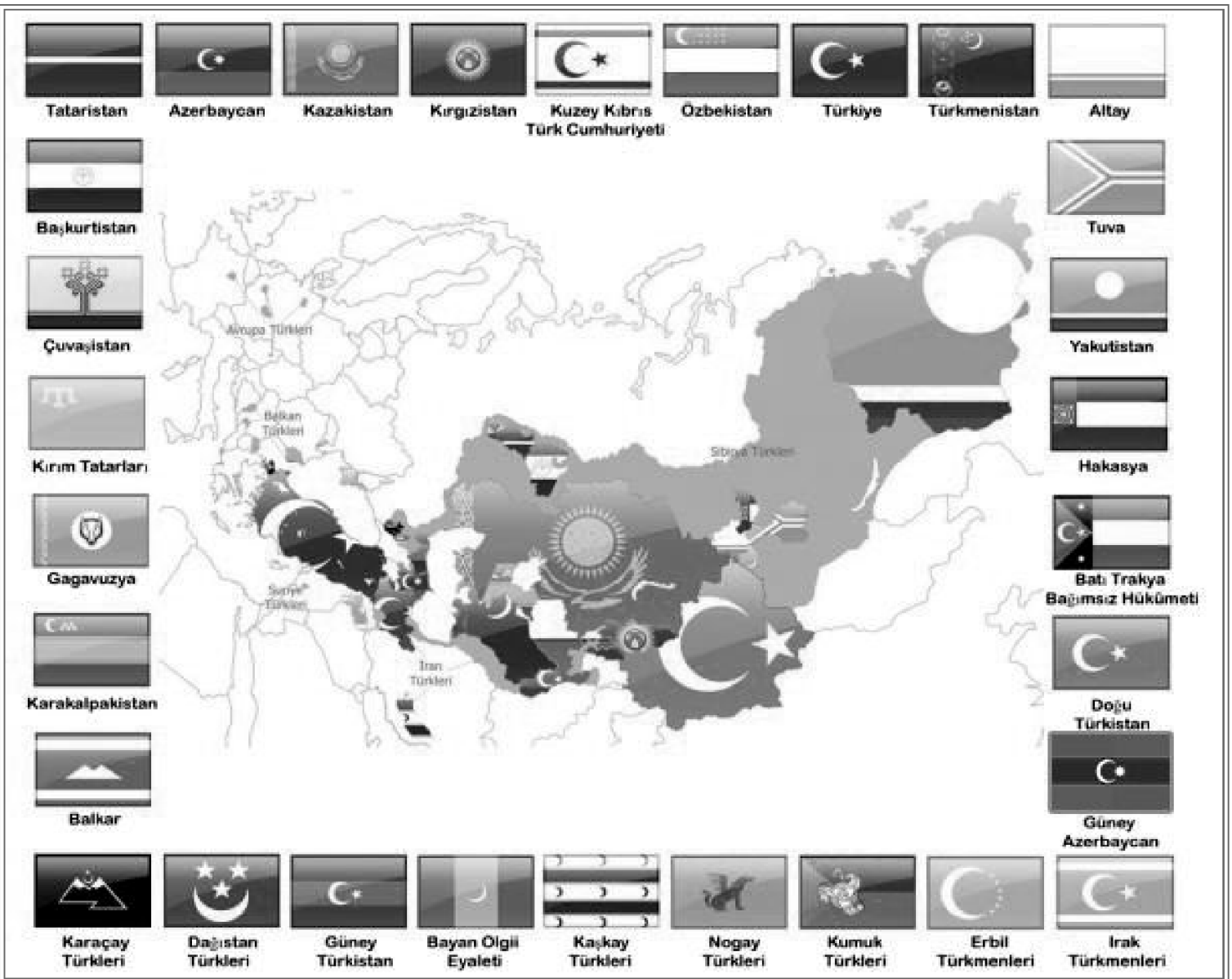
Ortaq Türk əlifbası - Türk dillərindəki sadə səsələr əsas alınaraq və eyni qaynaqdan çıxanlar təsnif bütün hərflərin göstəriciliyi sistemdir. Hələ ortaq bir formaya qurulmamış olmasına baxmayaraq böyük nisbətə formalaşmışdır. Türk Kəneşi tərəfindən qəbul və təsdiq edilən ortaq Türk əlifbası 34 hərflidir.

Ortaq türk əlifbası

Fəqət dil inqilabından sonra bu dildə və əlifbada kök türkcədən süni surətdə uzaqlaşma baş vermiş, bir çox qüsurlar ortaya çıxmışdır ki, onların aradan qaldırılması qarşıda duran əsas məsələlərdən biridir.

Şübhəsiz ki, Türkiyədə ortaq Türk əlifbasının qəbul edilməsi və ortaq kəlmələr bazası ilə möhkəmləndirilməsindən sonra vəziyyət əsaslı surətdə dəyişəcəkdir. Türkiyə türkcəsinin əlifbasından ?-?, ?-?, Q- q və X- x kimi səsli ifadə edən hərflərin ixtisar edilməsi böyük səhvdir. Eyni zamanda bəzi sözlərin şəkilçilərini kökdən ayıran " " işarəsi də tamamilə artıqdır və digər Türk xalqları üçün əlavə və lazımsız problem yaradır.

Türk Birliyi (Turan) ideyası və ortaq dil məsələsi

Turanın iqtisadi alt yapısını təşkil edəcək infrastruktur və kommunikasiya layihələrindən biri də Yavuz Sultan Səlim körpüsüdür. Adını doqquzuncu Osmanlı sultanı və ilk Türk-İslam xəlifəsinin adından alan və boğazın şimal tərəfində inşa edilən Yavuz Sultan Səlim körpüsü və ya Üçüncü Boğaz körpüsünün bir ucu Avropa tərəfindəki Sarıyerin Garipçe məhəlləsində, digər ucu isə Anadolu tərəfindəki Beykozun Poyrazköy bölgəsində yerləşir

küstandan, yəni Uyğurustandan keçmiş olmasındır.

Turanın iqtisadi alt yapısını təşkil edəcək infrastruktur və kommunikasiya layihələrindən söhbət düşmüşükən Transxəzər Fiber-Optik Kabel Xətti layihəsini də unutmaqda lazımdır. Söhbət Azərbaycan və Orta Asiya ölkələri arasında Xəzər dənizinin dibi ilə yüksək məlumat ötürmə imkanına sahib magistral fiber-optik kabel xətlərinin çəkilməsini əhatə edən layihədən gedir.

Layihənin məqsədi Xəzər dənizinin dibi ilə iri həcmli məlumatların ötürülməsinə imkan verən magistral kabel xətlərinin çəkilməsi ilə Avropa ilə Asiya arasında Azərbaycan vasitəsilə Rəqəmsal İpək Yolu (Digital

dövrədə TürkPA tərəfindən idarə ediləcəkdir. Onun Bakıda olması bu şəhərin gələcəkdə Turanın paytaxtı olma ehtimalını artırır.

Beləliklə, Turanın qurulması istiqamətində az iş görülməmişdir və hazırda yaranmış beynəlxalq şərait bu ideali mərhələ-mərhələ həyata keçirmək üçün geniş imkanlar açır. Əlbəttə, prosesə hələlik bütün Türk dövlətləri qoşulmayıb və proses Rusiyanın tərkibində olan türk xalqlarını və muxtar ərazilərini əhatə etmir. Lakin onları da ümumi prosesə daxil edilməsi üçün iş görülməkdədir və bu iş Türk ölkə və xalqlarının mədəniyyət səylərini birləşdirməyi hədəfləyən Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı (TÜRKSOY) çərçivəsində

- Türk mədəniyyətinin müştərək olduğunu sübuta yetirilməsi;

- Türk mədəniyyətinin digər mədəniyyətlərin zərərli təsirinə qurtulması və onun öz mənbələrinə qaytarılması;

- Coğrafi məkan cəhətdən geniş ərazidə yaşayan türk dövlətləri və toplumları arasında əlifba və dilin saxlanması;

- Dünya mədəniyyətində mühüm yer tutan türk mədəniyyətinin digər yerlərdə də yayılması;

- Türk mədəniyyət, incəsənət və arxiv sənədlərinin qorunması üçün mərkəz yaradılması;

- Türk dünyasının görkəmli tarixi şəxslərinin, mütəfəkkir, şair və yazıçıların, habelə digər böyük şəxsiy-

Böyük hərflər:

A ? B C Ç D E
F G Ğ H I İ J K L
M N ? O Ö P Q R
S Ş T U Ü V W X
Y Z

Kiçik hərflər:

a ? b c ç d e f g ğ h i j k l m n
? o ö p q r s ş t u ü v w x y z

Görülən işlərdən biri də Türk dillərinin ortaq ləksik bazasının yaradılmasıdır ki, bu sahədə də ciddi işlər getməkdədir. Ləksik baza mövcud Türk dillərində ortaq sözlər və müxtəlif ləhcə və şivələrdəki təmiz türkcə kəlmələr əsasında formalaşdırılır. Oğuz türklərinin sayca daha çox olması səbəbindən əsas baza kimi oğuz dillərinə (Türkiyə, Azərbaycan, türkmən, qaqaüz və s.) üstünlük verilir.

Bununla belə, son illərdə Türkiyə türkcəsinin mövqelərinin bütün Turan ərazisində sürətlə möhkəmləndiyini, sırf təbii yolla, ortaq ünsiyyət dilinə çevrildiyi ni müşahidə etməkdəyik. Təbii ki, onunla birlikdə, paralel olaraq bu dilin əlifbası da yaygınlaşır.

Bir çox xüsusi isimlərin də alındığı dildə yazıldığı kimi yazılması da arzu edilmez hal kimi qiymətləndirilə bilər. Məsələn Türkiyə türkcəsində "William Shakespeare" kimi yazılan və ingilis dilindəki formasında saxlanılan ad digər Türk dillərində milli əlifbalara uyğun olaraq "Ulyam Şekspir" və ya "Vilyam Şekspir" kimi yazılır və tələffüz edilir ki, ən doğru olanı da budur.

Dil inqilabının Türkiyə türkcəsinə vurduğu ən böyük zərbələrdən biri də bu dildə bəzi sözlərin yazılış və tələffüzü zamanı Türk dilləri üçün ortaq olan ahəng qanunun pozulmasıdır. Həmin qanuna əsasən sözlərin bir hecasındakı saitlər incədirsə, hamısı incə, kərdirsə, hamısı kar olur. Türkiyə türkcəsində isə bu qanuna həmişə əməl edilmir. Məsələn, "elma" (alma), "elmas" (almaz // atlas) və s.

Bir sözlə, Türkiyə türkcəsinin ortaq Türk dilinə çevrilməsi artıq günümüzün reallığıdır və bu səbəbdən də həmin dilin və əlifbasının yenidən gözəndən keçirilməsinə böyük ehtiyac vardır.